

JURAJ ALNER

1968 POLČAS ROZPADU
KOMUNISTICKÉHO REŽIMU
DENNÍK NOVINÁRA

MARENČIN PT

Venujem mojej žene Zuzane, rodenej Horáčkovej, ktorá sovietsku inváziu prežila v budove Čs. rozhlasu v Prahe, kde vtedy pracovala.

*Má to byť socializmus, aký ešte nikto nepozná,
slobodný a demokratický.*

Süddeutsche Zeitung, 21. 5. 1968

1968 POLČAS ROZPADU KOMUNISTICKÉHO REŽIMU

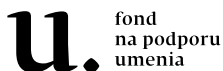
Juraj Aľner

1968 POLČAS ROZPADU
KOMUNISTICKÉHO REŽIMU

denník novinára

MARENČINPT

Z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia

Táto kniha vznikla s finančným príspevím Literárneho fondu

© Juraj Alner, 2017

© Marenčin PT, spol. s r. o., Bratislava, 2017

Jelenia 6, 811 05 Bratislava

marencin@marencin.sk www.marencin.sk

Cover © Marenčin Media, 2017

Layout © Marta Blehová, 2017

Jazyková úprava Linda Benkovičová

684. publikácia

1. vydanie

ISBN 978-80-8114-897-2 (viaz.)

ISBN 978-80-8114-898-9 (ePDF)

ISBN 978-80-8114-899-6 (ePub)

ÚVOD

Príbeh Januára, príbeh Februára, príbeh Augusta, príbeh Októbra, príbeh Novembra...

To všetko sú príbehy Československa, Slovenska, Európy.

Hitler vyhral nad slabými demokraciami, o pár rokov neskôr prehral s Rooseveltom, Churchillom a Stalinom, ktorý vzápätí vyhral nad oboma demokratmi tretinu Európy. Zničujúca hra. Pre nás najmä *február*, ktorý naštartoval teror, vraždy, diktatúru.

Ludia si rozprávali anekdotu: Hitler neklamal, aké má záme-ry, no nik neveril, že ich uskutoční; Stalin klamal, aké má záme-ry, uverili mu milióny.

Pätnásť rokov po boľševickom puči (Stalin bol už desať rokov mŕtvy) sa prebudili mladí čs. technokrati a uvedomili si, že uviazli v stalinizme hlbšie než mnohé iné krajiny. Ak chceli reformovať opotrebovaný režim, potrebovali odstrániť (už nie fyzicky, ale politicky) starých dogmatikov. Tento príbeh môžeme nazvať *Dubček proti Novotnému*. A tu sa začína príbeh tejto knihy. Nielen v Európe pozorne a napokon s obavami sledovaný pokus o *demokratický socializmus*, čo je kontradikcia, ak nie priam antagonizmus. V Kremli si uvedomili, že to je cesta preč od socializmu, berlínsky Ulbricht, posledný stalinista, pochopil, že čs. cesta má aj svoju ekonomickú dimenziu a tá zblízuje Prahu s Bonnom, čo je pre jeho „NDR“ definitívny koniec. Môžeme pokojne povedať, že práve on hnal Brežneva do ťaženia proti reformátorom.

Zatiaľ čo približne od roku 1963 bol vývoj v Československu plný optimizmu, ktorý vrcholil v januári 1968, nasledujúce mesiace stále dramatickejšie vytvárali napätie, ktoré v auguste prepuklo do vojenskej intervencie. Hovorím tomu *šach diktátora*: keď mu nejdú ťahy a hrozí strata kráľa, jednoducho zhodí šachovnicu na zem. Čo sa potom dialo s protihráčmi a šachovnicou, malo len dve kapitoly: jednou bolo zavŕšenie procesu federalizácie ČSSR a druhou dve dusné desaťročia. To je už iný príbeh, ktorý dovedol krajinu nie späť do roku 68, ale k *novembru 89*.

* * *

Rok 1968 bol pre mnohých symbolom túžby po demokracii, pre mnohých tragédiou z 21. augusta s mnohoročnými dôsledkami, pre iných cestou k socializmu s ľudskou tvárou – a tá tvár patrila Dubčekovi.

Dnes žije na Slovensku už niekoľko generácií mladých ľudí, ktorým rok 1968 nehovorí vôbec nič.

Keďže táto publikácia vychádza jubilejných päťdesiat rokov od udalostí, ktoré zanechali trvalé stopy na našej histórii, objaví sa zrejme aj veľa iných textov, ktoré sa budú zaoberať otázkou, čo sa vlastne vtedy odohralo. Iste vyjdú najavo dosiaľ neuverejnené fakty. Na otázky, *ako to bolo naozaj* a ako si s tým máme poradiť, dostaneme nové, ďalšie rozporuplné odpovede.

Táto knižka nie je o udalostiach rokov 1967 – 1972, ale o tom, ako vnímali a reflektovali udalosti zahraničné noviny a časopisy a osobne autor. Kniha teda stojí na dvoch pilieroch: prvým sú citáty zo „západnej“ dobovej tlače z celého sveta. U nás neboli publikované a vo svojej celistvosti ani nikde inde. Tie, čo dostávali šéfredaktori najmä cez ČTK (Čs. tlačovú agentúru), boli zväčša označené ako „tajné“. Dozvedáme sa fakty, ku ktorým mal málokto prístup, názory zahraničných korešpondentov, komentátorov, politikov a expertov onej doby. Táto kniha cituje

najdôležitejšie texty zahraničnej tlače o vývoji v Československu. Keďže Československo bolo v tom období (zjednodušene: od 1967 do 1969) v centre pozornosti svetovej tlače, textov vyšlo mnohonásobne viac, než sa vošlo do tejto knihy. Necitujem tie, ktoré sa opakujú, alebo nemajú hodnotu dokumentu. Druhým sú moje denníkové záznamy a úryvky mojich publikovaných dobových textov; v 60. rokoch som pôsobil na Slovensku ako novinár.

Knihy je koncipovaná prevažne chronologicky: Mesiac po mesiaci, často deň po dni citáty zo svetovej tlače a mojich denníkov a článkov, pokiaľ sa týkajú dobových udalostí, pri nich vysvetľujúci komentár.

Treba zdôrazniť desať základných skutočností:

1. Rok 1968 bol dôsledkom predchádzajúceho vývoja. To, čomu sa zvykne hovoriť *šesťdesiaty ôsmy*, boli v skutočnosti *šesťdesiate roky*.

2. 1968 bol *revolučným rokom* takmer na celom svete: začal sa študentskými revoltami v USA (o. i. proti vojne vo Vietname, za rovnoprávnosť černochoch) obrovské rozmery dosiahol vo Francúzsku (historický je *máj 1968*: veľká študentská revolta, ktorá postupne zasiahla celú krajinu), v Nemecku, Taliansku, Španielsku, ba aj Japonsku, v Číne Červené gardy naštartovali dramatickú kultúrnu revolúciu.

3. Zatiaľ čo Česi a Slováci chceli posunúť krajinu viac doprava, vzbúrenci na Západe naopak – doľava.

4. Pre rok 1968 u nás sa zafixoval názov *Pražská jar*. V skutočnosti to bola *československá jar*. Svetové médiá komentovali udalosti v *Prahe* alebo v *Československu*. S pojmom Slovensko sme sa do konca roka 1967 takmer vôbec nestretli, nástupom Dubčeka nastala obrovská zmena: nielenže si svetové médiá uvedomili existenciu slovenského národa a Slovenska, ale mnohé pripisovali zásluhu na zvrhnutí Novotného, a teda aj stalinského režimu práve Slovákom.

5. *Hrdinom a symbolom jari* sa stal Alexander Dubček. Zvyk-

ne sa interpretovať ako reformátor, ktorý sa usiloval zmeniť spoločnosť a uvoľniť pomery. V skutočnosti jeho poslaním bolo uskutočniť také zmeny vo vnútri komunistickej strany, ktoré by pre verejnosť urobili KSČ prijateľnejšou. A také, ktoré by zachránili prudko upadajúcu ekonomickú situáciu.

6. To súvisí aj s **paradoxom zodpovednosti**, typickým javom komunistickej logiky: ak komunista hovorí o chybách (alebo aj zločinoch), ktorých sa dopustil on alebo iní komunisti, *strana* ho potrestá alebo odstráni. (Uvedomili ste si niekedy etymologickú reťaz slov *strana* – *strániť* – *odstrániť*?) Ak nekomunista kritizuje komunistu, tak *kritizuje alebo hanobí celú stranu* a potrestaný je ten, čo kritizoval.

7. Zvykli sme si pripomínať najmä výročie 21. augusta 1968. Prielom do režimu však bol v roku 1963 a trhlina sa zväčšovala. Je potrebné vidieť okupáciu v kontexte celého vývoja, nielen ako likvidovanie dubčekovského vedenia Brežnevom.

8. 60. roky zohrali dôležitú úlohu v dejinách Československa, v dejinách SR, v ďalšom vývoji v sovietskom bloku a vyústili v páde režimov vrátane sovietskeho.

9. Komunisti sa dostali k moci v roku 1948, stratili ju v roku 1988, polčasom tejto histórie bol rok 1968. To je, samozrejme, zjednodušený pohľad.

10. Pre mladú generáciu – pokiaľ prejaví záujem o tento úsek dejín – sú udalosti 60. rokov kapitolkou z dejepisu, veď účastníci vtedajších udalostí sú dnes zväčša už dôchodcovia a dnešní vysokoškóľáci nezažili nielen *august 68*, ale ani jeho doznievanie v 70. a 80. rokoch, nezažili pád komunistických režimov ani rozdelenie Československa, nezažili obdobie zatvorených hraníc, obdobie, keď sme neboli členmi EÚ, ani Schengenu, ani NATO. Máličko viac než dve desaťročia po *auguste* Sovietsky zväz prestal existovať, nie je ani Československo, ani podivuhodná NDR. Tempo premien bolo veľké. Ako to vlastne všetko bolo?

Odpovedí môže byť viacero. To je konštatovanie pre tých,

ktorí pokrútia hlavami a povedia: *Tak to nebolo, ved' som to zažil*. Ide o to, z akej perspektívy sa kto z nás na udalosti pozerá, akú mal šancu do nich zasahovať, ako udalosti zasiahli jeho. Toto je jeden z mnohých pohľadov.

KALENDÁR. VEDOMIE SÚVISLOSTÍ

20 rokov delilo šesťdesiaty ôsmy od komunistického puču 1948.

20 rokov delilo šesťdesiaty ôsmy od konca diktatúry 1989.

V kalendári vidíme súvislosti, ktoré majú logiku, umožňujú nám lepšie pochopiť, ako dôležité udalosti v Európe na seba nadväzovali a ako do toho všetkého zapadajú 60. roky.

1946	5. 3.	Prejav Winstona Churchilla o železnej opone.
1947	5. 6.	Štátny tajomník USA George C. Marshall predkladá plán hospodárskej obnovy Európy (1953 za to dostal Nobelovu cenu mieru).
1947	22. – 27.9.	Založenie Kominformy (ZSSR a jeho sateliti, existovala do roku 1956), prvým rozhodnutím bolo odmietnutie Marshallovho plánu.
1948	22. – 25. 2.	komunistický puč v ČSR.

1948	17. 3.	Benelux, Francúzsko a Spojené kráľovstvo podpisujú Bruselskú zmluvu o hospodárskej, sociálnej a kultúrnej spolupráci a o spoločnej obrane.
1949	4. 4.	vznik NATO
1949	4. 5.	založenie Rady Európy (Československo členom od roku 1991).
1950	9. 5.	Francúzska vláda navrhuje spoločnú kontrolu uhlia a ocele (Schumanov plán). 6 štátov zakladá ESUO 18. 4. 1951: Benelux, Francúzsko, Taliansko a Nemecko.
1953	5. 3.	zomrel Stalin.
1955	14. 5.	ZSSR vytvára Varšavskú zmluvu (ČSR je členom).
1956	28. 6.	V Poznani (Poľsko) prvá protikomunistická vzbura.
1956	4. 11.	Soviety likvidujú povstanie v Maďarsku.
1957	25. 3.	Podpísané Rímske zmluvy zakladajúce Euratom a Európske hospodárske spoločenstvo (EHS).

1961	13. 8.	Stavba berlínskeho múru.
1965	1. – 7. 4.	Sovietska blokáda (západného) Berlína.
1968	20. – 21. 8.	Sovietska invázia do Československa (za účasti 4 ďalších štátov).
1973	1. 1.	Dánsko, Írsko a Spojené kráľovstvo vstupujú do EHS („1. rozšírenie“).
1979	25. 12.	Sovietske vojsko vtrhlo do Afganistanu.
1980	31. 8.	<i>Gdanské dohody</i> : rozhodujúci krok k založeniu a oficiálnemu akceptovaniu poľských odborov Solidarity.
1981	13. 12.	Stanné právo v Poľsku. (Ukončené 22. 7. 1983.)
1985	11. 3.	Michail Gorbačov sa stáva generálnym tajomníkom KSSZ.
1988	28. 6. – 1. 7.	XIX. konferencia KSSZ v Moskve, začiatok významných reforiem.
1989	6. 2.	Vo Varšave sa začalo rokovanie pri <i>okružlom stole</i> medzi všetkými relevantnými politickými silami. Faktický koniec komunistického režimu.

1989	11. 2.	ÚV KS Maďarska schvaľuje „postupný a trvalý prechod k pluralitnému politickému systému“.
1989	15. 2.	ZSSR končí sťahovanie vojenských síl z Afganistanu.
1989	10. 9.	Maďarsko otvára hranicu do Rakúska.
1989	9. 11.	Rúcanie berlínskeho múru.
1989	17. 11.	Brutálny policajný zásah proti študentom v Prahe.
1989	20. – 22. 12.	Krvavý prevrat v Rumunsku.
1989	29. 12.	Václav Havel zvolený za prezidenta Československa.
1990	3. 10.	Znovuzjednotenie Nemecka.
1991	25. 2.	Rozpustenie vojenskej štruktúry Varšavskej zmluvy (formálne zaniká 31. 3.).
1991	21. 12.	Dohoda o vytvorení Spoločenstva nezávislých štátov (zánik ZSSR 12. 12. 1991).
1993	4. 10.	Podpísanie Európskej dohody medzi EÚ a SR. Účinnosť nadobudla 1. 2. 1995.

1994	25. 5.	SR podpísala Prezenčný dokument pre účasť v programe NATO Partnerstvo za mier.
1995	1. 1.	Rakúsko, Fínsko a Švédsko sa stávajú členmi EÚ.
1995	16. 3.	Slovensko-maďarská zmluva o právach menšín.
1995	27. 6.	SR požiadala o členstvo v EÚ (Maďarsko a Poľsko 1. a 8. 4. 1994, Rumunsko, Bulharsko a baltské republiky 1995, ČR 17. 1. 1996, Slovinsko v júni 1996).
1999	12. 3.	ČR, Maďarsko a Poľsko sa stali členmi NATO.
2002	21. 11.	SR dostala oficiálnu pozvánku do NATO.
2002	12. – 13. 12.	Európska rada ukončila v Kodani prístupové rokovania s kandidátmi vrátane Slovenska.
2003	16. – 17. 5.	Úspešné referendum o vstupe SR do EÚ.
2004	29. 3.	Prijatie SR do NATO.
2004	1. 5.	Vstup SR do EÚ.
2004	6.	Volby do EP, po prvý raz aj v SR.

Zdroj údajov pre všetky kalendáre v tejto knihe: Učebný text Juraj Alner: Škola v Európe – Európa v škole (Úrad vlády 2007) a dobová dokumentácia ČSTK.

Súvislosti: od konca vojny po európske Slovensko a Česko

- Churchill pomenoval stav, ktorý u nás nastal v roku 1948, železnou oponou. Nadvihla sa mierne v roku 1968, aby onedlho zasa oddelila Východ od Západu. V roku 1989 veľmi rýchlo mizla, ostali po nej len mentálne zvyšky: vo vedomí staršej generácie stopy po nej nájdeme podnes.

- Už viac než rok pred komunistickým pučom (oni to nazvali Februárové víťazstvo pracujúcich, ja som tomu hovoril *februárové víťazstvo nad pracujúcimi*) bolo všeobecne známe, že ČSR patrí do sovietskej sféry vplyvu. Od toho sa odvíjali všetky udalosti vedúce k tvrdej diktatúre a od nej k 60. rokom.

- Komunistický vojenský pakt Varšavská zmluva vzniká dva roky po Stalinovej smrti, hoci on bol jej iniciátorom.

- Sovietsky zväz zanikol len 23 rokov po invázii do ČSSR.

- Až v roku 1961, keď sa v ČSR schyľovalo k postupnému uvoľňovaniu, postavili *východní Nemci* tzv. berlínsky múr, ktorý nepriechodne oddelil oba nemecké štáty. Bola to reakcia na hromadný únik (nielen) mozgov, najmä lekárov, na Západ.

- A poznámka k dvojakému písaniu názvu republiky: ČSR (Československá republika) sa v rokoch 1960 – 1990 nazývala ČSSR („socialistická“).

Z môjho denníka 1946 – 1964; prehistória „januára“; svedectvo o dobe.

Prvý denník som písal v roku 1946 vo Švajčiarsku. O tom je kniha Švajčiarske deti. (Vydavateľstvo Elán 2010, 195 strán.)

Druhý denník vznikol v roku 1947 na krátkej rekreácii v Juhooslávii.

Turistický ruch vtedy ešte takmer neexistoval, každú chvíľu sa mi ktosi prihovárал a pýtal sa, odkiaľ som. Z *Českosloven-*

ska – to bola najlepšia možná odpoveď. Mnohí spomínali Masaryka, slovenské povstanie. Vtedy bol ešte živý duch Malej dohody ČSR – Juhoslávia – Rumunsko z obdobia 1921 – 1939 a prejavil sa aj v auguste 1968: Juhoslovania a Rumuni sa dištancovali od ruskej politiky a od invázie do ČSSR.

V tejto knihe citujem len záznamy udalostí vedúcich k roku 1968 a jeho doznievaniu.

Aké kľukaté cesty dovedli našu generáciu cez svetovú vojnu, záblesk demokracie, životu nebezpečný stalinizmus až do mierne optimistických šesťdesiatych rokov a potom – akoby cez pustatinu – do nového storočia? Uvediem aspoň niekoľko konkrétnych situácií, resumé denníkov uplynulých čias.

Narodil som sa do blahobytu *prvej republiky*. Netušil som, samozrejme, že sa schýľuje ku katastrofe, dospelí predou mnou úspešne tajili, čo nás čaká. Čakala nás druhá svetová vojna, ktorú neprežili milióny ľudí, medzi nimi aj moji príbuzní. Pamätám si, s akým *budovateľským* nadšením kráčal môj nevlastný otec Zlatoň Milec s krompáčom cez plece odstraňovať dôsledky vojny. Veril režimu a chcel sa podieľať na obnove krajiny. Toho istého Zlatoňa Mileca krátko po komunistickom puči, v roku 1951, odsúdili a uväznili. Nikto, ani on sám nevedel prečo. Prepustili ho v roku 1961. Jedenásť najlepších rokov jeho života, roky teroru. Obnovené pojednávanie v lete 1963 uzatvoril súd zrušením rozsudku. Zaznelo povestné slovenské „Skutok sa nestal“, ibaže s opačným znamienkom. Nie aby niekoho uchránilo pred trestom, ale aby sa arogantne dištancovalo od zločinu, ktorý spáchalo na nespočetnom množstve ľudí, netušiacich, čo ich čaká. Po Stalinovi sa k moci takmer doslova prestriedal Nikita Chruščov, obľúbený reformátor, ktorý odhalil Stalinove zločiny. A ktorý v roku 1956 krvavo potlačil protikomunistické povstanie v Maďarsku. A ja som musel vrátiť vysokoškolské štipendium, pretože akási komisia zistila, že môj nevlastný otec

je vo väzení. Až keď prišli roky šesťdesiate, začali sme postupne dýchať voľnejšie.

Kádrový posudok, ktorý na vyžiadanie dekanátu fakulty spoločenských vied Vysokej školy pedagogickej napísal akýsi Macháč z riaditeľstva Drevony, konštatuje, že (moja mama) „pracuje na sklade reziva“... „Nedoporučujeme, aby syn Juraj bol pripustený k štátnej záverečnej skúške, nakoľko táto rodina nemá kladný vzťah k nášmu zriadeniu.“ Naplnilo ma optimizmom, že napriek neodporúčaniu si vedenie fakulty trúfalo nerešpektovať ho. Dekanát vo svojom hodnotení však konštatoval, že „postoj k štúdiu na našej škole mal veľmi dobrý a prospech dosahoval poväčšine výborný a v nemeckom jazyku bol najlepší v skupine“, čo ocenil v závere posudku: „Pre horeuvedené okolnosti ho neodporúčame do školských služieb, ale navrhujeme mu jednoročnú výrobnú prax a až potom sa môže uchádzať o učiteľské miesto na socialistickej škole.“ A tak som síce mohol doštudovať, ale s čerstvým vysokoškolským diplomom som nastúpil ako pomocný robotník v krupinskej Fatre. Vyrábali sme mušty.

Vojenčinu som si odsľúžil **pri 13. tankovom pluku** v Čáslavi. Poznatok zo základnej vojenskej služby bol jednoduchý: zabitý, premárnený čas, nekompetentné velenie, nikto nebol pripravený na nijakú vážnejšiu situáciu. Hovorili sme tomu primerane: *švejkovina*. Nováčikov šikanovali *starí mazáci*, ktorých jediným programom bolo uliať sa, nič nerobiť. Náš pluk bol *bojový*, teda určený na rýchle obsadenie hranice s Nemeckom. V auguste 1961 si Ulbricht presadil u Chruščova postavenie nepriechodného múru medzi oboma nemeckými štátmi. (Boli skutočne dva? *Západ* existenciu NDR neuznal.) Nastala veľká *berlínska kríza*. U pluku sa prejavila tak, že nás v hlbokoj noci *budíček* vyhnal z postelí na dvor a v naštartovaných tankoch sme čakali na ďalšie povely. To boli vrcholné chvíle *studenej vojny*. Od horúcej nás delil jediný signál. Neprišiel, po niekoľkých hodinách sme zhasli motory.

Počúvam názory, že povinnú vojenskú službu sme nemali zrušiť, pretože mladých ľudí viedla k disciplíne a poriadku. Skúsenosť mňa a tisícov ďalších však bola práve opačná: v kasárňach sa mladí ľudia učili, ako porušovať disciplínu, vyhýbať sa akejkolvek práci, samozrejmosťou bola šikana: *mazáci* zaobchodili s nováčikmi horšie než dôstojníci, ktorí sa, mimochodom, tiež nehrnuli do práce. Výhodou vysokoškolákov bolo, že na rozdiel od bežných vojakov, ktorí rukovali na dva roky, my sme mali povinných len šesť mesiacov. Počas štúdia sme však mali jeden deň v týždni *vojenskú prípravu*, ktorú sme končili skúškami. Na nás si teda *mazáci* šikanu dovoliť nemohli.

Po návrate som v Krupine nastúpil ako učiteľ na Strednú poľnohospodársku technickú školu a po roku na Strednú ekonomickú školu do Banskej Bystrice. Tam sa začali moje *šesťdesiate roky*.

V krupinskej škole som bol úplný začiatočník. Hneď na prvých hodinách literatúry som narazil na prekážku, ktorú som nečakal: Žiakov zaskočilo, keď som sa pýtal na ich názor. Odcitovali ten z učebnice. Na moju otázku, prečo si to myslia, bez zaváhania odpovedali: „Lebo je to v knihe.“ Usiloval som sa presvedčiť ich, že na rovnakú vec možno mať rôzne názory, čo ich úplne zmiatlo. Ak by sa o tom zmienili iným učiteľom, alebo rodičom, vyhodila ma zo školy. Ale s odstupom rokov som sa dozvedel, že ich moje učiteľovanie poznačilo pozitívne.

V roku 1963 v Banskej Bystrici som sa popri učení vrhol do verejného života: hneď po Novom roku som na OV ČSM (okresný výbor zväzu mládeže) začal vyjednávať o vydávaní časopisu pre stredoškolákov. Bolo však toľko prekážok, že som tento projekt do konca roka opustil. V máji som začal pracovať v Spoločnosti pre šírenie vedeckých a politických poznatkov, onedlho ako predseda jej „krajскеj vedecko-metodickej rady pre výchovu umením“. To prinieslo možnosť na veľkom množstve prednášok, najmä v továrňach, besedovať s ľuďmi pred-

všetkým o výtvarnom a filmovom umení. V Slovenke (textilná továreň v Banskej Bystrici) som prednášal o estetike filmového umenia, v záparkárni Smrečina o súčasnej kultúre atď. Dnes by to asi nebolo ani mysliteľné. Hojná účasť (po pracovnej dobe) a zjavný záujem ma prekvapili.

V júni som bol v porote Filmového festivalu pracujúcich.

27. 6. na pražskom zasadaní vedenia vedecko-metodickej rady Spoločnosti v pomerne úzkom kruhu som mal možnosť dlhšie diskutovať s jej predsedom, literárnym vedcom Františkom Buriánkom. Tam som sa dozvedel aj o *kafkovskej* konferencii a o miernom uvoľňovaní v kultúre. Týka sa najmä ochoty diskutovať s nemarxistami, resp. s predstaviteľmi náboženstiev. Skôr v zmysle *sadnúť si občas za spoločný stôl*, nie hľadať kompromisy.

V júli som v Prahe v národnej porote filmového festivalu, mám dlhý rozhovor so spisovateľom Karlom Ptáčnikom.

Z pražských rozhovorov som si odniesol názor, že by sme mali aj na Slovensku usporiadať konferenciu o modernom umení, o smerovaní kultúry. Vo vedení pražských umeleckých zväzov rokujem o možnosti zapojiť ich. Ptáčník mi v značnej miere otvára dvere, napriek tomu narážam na zjavnú nedôveru.

V Bratislave s podobným zámerom navštevujem predstaviteľov Zväzu spisovateľov, Kultúrneho života, Slovenských pohľadov. Všade mierny záujem, ale nijaký konkrétny príslub.

Výsledok bol nepriamy: pozvali ma na liblickú konferenciu, ktorá sa konala v roku 1964.

1963 – FEBRUÁR 1968

1963 – KONFERENCIA O FRANZOVI KAFKOVI

Mojím obľúbeným bonmotom bol tento: Rok 1968 sa začal v roku 1963.

S rokom 1963 je spojená májová *kafkovská* konferencia, ktorá sa konala v liblickom zámku ČSAV. Otcom myšlienky a realizácie bol prof. Eduard Goldstücker, germanista, špecialista na Franza Kafku. Termín nebol náhodný; Kafka by sa bol dožil 80. narodenín.

Konferencia bola ešte len bránou, ktorá síce viedla k slobodnejšiemu vedeckému bádaniu, ale účastníci stáli zatiaľ jednou nohou v komunistickom dogmatizme a druhou sa nsmelo usilovali vkročiť do pootvorených dverí. Za nimi, pravda, tiež nebola *západná kultúra*, iba mierne čerstvejší vzduch neomarxizmu.

V čom teda bol *prielom*? Práve v tej pootvorenej bráne, ktorá pätnásť rokov bola ak nie zamurovaná, tak aspoň dôkladne zamknutá.

Goldstücker otvoril zasadanie oslovením *Súdruhovia a súdružky*, medzi zahraničnými hosťami prevládali vysokí funkcionári komunistických strán (napr. Roger Garaudy z Paríža, Ernst Fischer z Rakúska), Nemci, myslím, s jedinou výnimkou,

len z NDR *na čele* (ako sa vtedy hovorilo) so spisovateľkou Annou Seghersovou.

Vo svojom rozsiahlom referáte sa Goldstücker opieral o oficiálnu politiku. Šťasti preto, aby sa konferencia vôbec mohla konať, šťastí jednoducho preto, že Goldstücker patril k prúdu, ktorý by sme mohli nazvať reformným marxizmom. Tento prúd sa napokon presadil v roku 1968. Nie naddlho.

Goldstücker povedal: „Fakticky sa kafkovské bádania z marxistických pozícií rozvíjajú iba v posledných rokoch. Základný impulz istotne vyšiel z výsledkov XX. zjazdu KSSZ (Komunistickej strany Sovietskeho zväzu), z jeho konštatovania, že protikladné systémy dnešného sveta, aby vôbec mohli existovať, musia koexistovať...“

Zaujímavé bolo, že o Kafkovom *umení psychologickkej analýzy* mal referát Antonín Václavík, vtedy docent dejín sovietskej literatúry. Vinu za to, že sa tejto téme doteraz nevenovala pozornosť, pripisuje „marxistickej kritike cudzích názorov, ktorá bola niekedy mylne namierená nielen proti chybnému riešeniu problémov, ale aj proti problémom samotným“.

Celú konferenciu uzavrel Pavel Reiman, riaditeľ Ústavu dejín KSC: „Je pre nás veľmi závažné, že naša konferencia môže prispieť k ďalšiemu rozvoju ofenzívy socialistického kultúrneho myslenia i v kapitalistických krajinách. Lebo dnes ide o to, aby aj tie vrstvy v kapitalistických krajinách, tie kruhy inteligencie, ktoré už poznali hnilobu buržoáznej kultúry a buržoázneho sveta, začali v nás komunistoch vidieť nositeľov novej kultúry, tej kultúry, ktorej zmysel vyjadril náš veľký učiteľ Karol Marx svojím milovaným heslom: *Nihil humani alienum puto.*“ Teda *nič ľudské mi nie je cudzie.*

Bolo zjavné, že konferencia znamenala prelom – nie však prelom do sveta liberálneho myslenia. To ani nebol zámer. A nebol to ani zámer neskoršej reformy. Ani o Goldstückerovi nemožno povedať, že sa mienil odpútať od dobového myslenia komunistov. Ešte v apríli 1968 na tlačovej konferencii vo

Frankfurte nad Mohanom úplne vylúčil obnovenie parlamentnej opozície ako systému kontroly moci. „Tá môže existovať iba v triednej spoločnosti. Pretože v ČSSR je triedny antagonizmus prekonaný, treba hľadať a utvoriť iný systém kontroly moci.“

1964

Z kalendára 1964

5. 3. Začal platiť nový Občiansky zákonník (v ČR platil do 2013, v SR platí stále).
31. 3. Národné zhromaždenie prijalo zákon o Čs. rozhlase a o Čs. televízii.
14. 6. Voľby.
27. 8. Na oficiálnu návštevu prišiel generálny tajomník ÚV KSSZ Nikita Chruščov, v Banskej Bystrici sa zúčastnil osláv 20. výročia SNP.
15. 10. Chruščov odvolaný z funkcie, jeho nástupcom sa stal Leonid Brežnev.
12. 11. Voľba prezidenta ČSSR. Jediným kandidátom bol Antonín Novotný.

Z denníka 1964

Od 20.1. v rozhlase začíname pripravovať projekt a nacvičovať pásmo Smrekovej poézie Básnik a žena. Na seminári o DAVe prednáša človek málo a skreslene informovaný. Z atmosféry na podujatí vzniká môj článok pre Kultúrny život.

2. 3. Večer doc. Ján Boor prednáša o americkej literatúre. Čakám ho na stanici, po prednáške ešte dlho diskutujeme v Národnom dome. Informujem ho o liblickej konferencii.

5. 3. Cesta do Lučenca a Rimavskej Soboty, kde zakladám okresné pracoviská vedecko-metodickej rady a prednášam o súčasných problémoch umenia. Usilujem sa uplatniť myšlienky liblickej konferencie. Zmyslom dobrých rozhodnutí je, aby sa dostali k širokej verejnosti. Aj keď na začiatku je to len zopár nadšencov.

12. – 13. 3. Ako predseda Krajskej školskej komisie som na

previerke vo zvolenskom okrese. Vypracovali sme si kritériá, ktoré budeme skúmať v náhodne vybraných školách. Je to najmä hygiena, práca školskej kuchyne, prípadne internát, ak ho škola má, a pod.

14. 3. Prvá pokusná beseda pod hlavičkou filmového klubu. Je nás len pár, ale skvelá debata a optimistické vyhliadky. Na dobré filmy bude určite chodiť viac ľudí než napr. na koncerty vážnej hudby. Ďalšia možnosť, ako osloviť verejnosť. Pred každým premietaním budem mať krátku prednášku.

7. 4. V breznianskom závodnom klube Mostárni po mojej prednáške Umenie a jeho význam v dennom živote je na moje prekvapenie taká bohatá beseda, že zmeškám vlak. Títo ľudia chcú mať všetko dôkladne vysvetlené.

13. 4. Nedávno som zorganizoval školský kruh umenia, teraz robíme v divadle hudby tematické pásma.

16. 4. Verejné vystúpenie nášho divadielka poézie v Robotníckom dome, je to dvojprogram – aj s divadlom Laca Šimona z Brezna. Je vypredané! Niekoľko ľudí v obecnstve dáva najavo nadšenie, niekoľko iných mi po predstavení nadáva.

V ďalších týždňoch sa program opakuje: raz týždenne uvádzam klubový film, organizujem verejné vystúpenia divadielka poézie, nahrávky pre rozhlas, prednášky o umení pre podniky... Som presvedčený, že **komunistická diktatúra priamo súvisí s nivelizáciou kultúrneho vedomia. Od toho sa teraz treba odpútať.**

Uprostred leta sa pripravujem na odchod z Banskej Bystrice do Bratislavy. V septembri sa sťahujem. Len s kufrom. Stovky mojich kníh nechávam v školskej knižnici. Ako dar.

14. 10. Chruščov vo funkcii skončil: Prvým tajomníkom KSSZ sa stáva Leonid Brežnev, nový predseda rady ministrov je A. Kosygin. Hľadajú sa súvislosti s rokovaniami s SRN a Čínou. Každopádne veľké prekvapenie.

16. 10. Prvý výbuch atómovej bomby v Číne. Vyvolal vo svete rozhorčenie, ale politici tvrdia, že nebude mať vplyv na zmenu